

MIHAI DIMITRIE STURDZA LA EUROPA LIBERĂ

Crisula ȘTEFĂNESCU

Abstract: This is a very personal evocation, as Mrs. Delia Balaican asked me to talk about Mihai Dimitrie Sturdza from the perspective of someone who was in his immediate vicinity for about ten years at the *Radio Free Europe*.

I met Mihai Sturdza in 1985, when he came from Paris to Munich for an interview to fill a vacancy in the Free Europe Research section. Mr. Sturdza was employed and assigned to the same office as me.

Our research papers were published every two weeks in *Report on Eastern Europe* and sent to major Western dailies, embassies, politicians and political experts on Eastern European issues.

In 1992, following a restructuring of the Radio, we both switched to *Broadcasting*, where Mr. Sturdza was given the task to write especially for the Political Program.

Mihai Sturdza lost his father when he was about four years old, being raised by his mother, who had instilled onto him a certain delicacy and sensitivity. As a teenager, he was imprisoned for refusing to denounce an alleged anti-state conspiracy and he often told me about the horrible, unimaginable famine that political prisoners had suffered in communist prisons. The abundance in which the West lived seemed to him almost indecent when compared to the poverty in which the people lived in Romania in the years before Ceausescu's fall.

Mihai Sturdza was a tall, presentable man, well dressed, who moved with innate distinction, spoke little and always had a smile in his eyes. It was his discretion that I appreciated and which he cherished as well in those around him. I would like to mention his extraordinary modesty. He never spoke of his princely origin and behaved like an absolutely normal man, without self-sufficiency or arrogance.

Keywords: Mihai Dimitrie Sturdza, evocation, Radio Free Europe, princely origin.

Fig. 1, Mihai Dimitrie Sturdza – portret făcut acasă la familia Ștefănescu, München, 1989,

Arhiva personală Andi și Crisula Ștefănescu

Pe Mihai Dimitrie Sturdza l-am cunoscut în anul 1985, când a venit la München pentru un interviu în vederea ocupării unui post liber în Secția de Cercetare a Europei Libere. Eram singură în birou când ușa s-a deschis și a apărut directorul Departamentului de Broadcasting, Vlad Georgescu, care, după ce m-a salutat, s-a tras înapoi și a lăsat să intre înaintea sa un bărbat impozant și distins, de vreo 50 de ani. Normal ar fi fost să-l însoțească Annelie-Ute Gabanyi, șefa Secției de Cercetare, dar Mihai Dimitrie Sturdza venea la recomandarea expresă a lui Vlad

Georgescu cu care era prieten și care-i făcea onorurile casei! După prezentările de rigoare, domnul Sturdza - pentru că așa aveam să-i spun o viață - a rămas cu mine în birou pentru următoarele câteva zile, a vizitat secțiile radioului, inclusiv Biblioteca, și a avut interviul pentru care venise.

La începutul anului 1986, trimisă de Radio, am plecat la o specializare în Statele Unite, unde am urmat cursuri de politologie la *University of Virginia*, în Charlottesville, și acolo am aflat din scrisorile primite că Mihai Dimitrie Sturdza, angajat între timp, fusese repartizat în același birou cu mine. Așa că atunci când am revenit la München, l-am găsit instalat pe domnul Sturdza la masa de lucru din fața mea; și așa avea să rămână ani și ani de zile, în pofida schimbărilor ce vor surveni în carierele noastre, ale amândurora.

La Radio Europa Liberă, munca în Secția de Cercetare începea la 8,30 dimineața, când fiecare dintre noi trecea pe la căsuța lui poștală de unde își lua *File*-ul, un teanc de hârtii xeroxate, de diverse culori, însumând vreo două sute de file, majoritatea în englezește, care cuprindea știrile agențiilor de presă, articolele de fond ale marilor cotidiane occidentale, lucrările publicate de secțiile de cercetare în ziua respectivă, precum și *Monitoring*-ul românesc, cu transcrierea emisiunilor de la Radio București din ultimile 24 de ore, dar și un *Monitoring Reports*, cu știri sau emisiuni monitorizate la radiourile celorlalte țări din Europa de Est, traduse în englezește și publicate sub forma unui caiet de vreo 20 de pagini.

Până la prânz, așezați față în față, la birourile noastre, citeam *File*-ul, comentând ceea ce ni se părea mai interesant, exclamând neîncredători sau surprinși, când dădeam de câte o informație mai neobișnuită, selectând și punând deoparte, în dosare, anumite articolele care consideram că ne-ar putea fi de folos. Venea apoi la rând lectura presei, a ziarelor și revistelor care ne soseau cu regularitate din țară. Cum eu mă ocupam cu precădere de cultură, iar domnul Sturdza, de subiecte cu caracter politic, diplomatic și economic, fiecare se apleca, cu prioritate, asupra a ceea ce corespundea domeniului său. Dacă însă descopeream ceva care ar fi putut să-l intereseze pe celălalt, puneam deoparte respectivul articol sau i-l semnalam imediat.

Lucrările noastre erau publicate într-un buletin al Radioului, *Report on Eastern Europe*, care apărea la fiecare două săptămâni.

În ultimii trei ani în afară de aceste lucrări, împreună cu domnul Sturdza și Paul Gafton, pregăteam, prin rotație, și un *Daily Report*, o

prezentare zilnică, în engleză, a evenimentelor politice din țară, într-o formă extrem de concentrată, aproape niște pastile; trei-patru știri care să nu depășească zece rânduri fiecare și să fie gata până la ora nouă dimineața. Când eram responsabili cu aceste rapoarte zilnice, veneam de obicei devreme, pe la șase dimineața; cele câteva știri necesitau lectura în regim de urgență a telegramelor de presă internaționale, a *Monitoring*-ului și a presei românești.

Buletinele respective și lucrările noastre erau trimise marilor cotidiene occidentale, ambasadelor, politicienilor, politologilor și experților în probleme est-europene.

Deși foarte ocupați și uneori sub stress, mai ales când aveam de scris o lucrare până la prânz, totuși ne luam din când în când timp și pentru cărți și reviste care erau doar indirect legate de activitatea noastră la radio. Mi-amintesc de pildă că, într-o zi, prin 1987, în preajma sărbătorilor de iarnă, domnul Sturdza mi-a adus de acasă toată colecția „Revistei Muzeelor și Monumentelor pe 1984-1985”, de care am fost captivată și am citit-o cu nesaț. Preocupările sale legate de heraldică și istorie mi-au stârnit interesul și stăteam adesea de vorbă despre lucruri care mie îmi erau mai puțin sau aproape deloc cunoscute; despre partidele istorice, perioada interbelică, despre polemicele de dinainte și de după căderea comunismului. Unele cărți le-am citit la recomandarea sa expresă, altele le-am căutat în urma unor discuții, dorind să mă pun la curent, să înțeleg anumite fenomene sau evenimente al căror sens era mai greu de descifrat. Învățasem în țară o istorie distorsionată, mincinoasă, deficitară și încercam din mers să ordonez și să înțeleg lucruri trecute, citind cărțile pe care le găseam la biblioteca Radioului sau, după '90, cumpărând din țară, în special memoriile unor oameni politici.

În 1992, în urma unei restructurări a Radioului, am trecut împreună cu domnul Sturdza la Broadcasting, fiind preluați amândoi de către Nicolae Stroescu-Stânișoară, în acel moment director al Departamentului. Mie mi-a fost încredințată o emisiune nouă, de 50 de minute, *Controverse - Confluente, Est - Vest*, iar domnul Sturdza a primit sarcina să scrie în special pentru *Programul Politic*, dar și alte programe, de câteva ori fiind și invitatul emisiunii de care mă ocupam.

Noile circumstanțe ne-au despărțit însă, dat fiind că la Broadcasting nu exista un birou liber, astfel că am fost repartizați fiecare cu altcineva. Despărțirea s-a dovedit însă de scurtă durată: noul meu coleg de birou a ieșit foarte curând la pensie și domnul Sturdza și-a reluat locul vis-à-vis de mine. Astfel, timp de aproape zece ani, până la mutarea radioului la Praga în iunie 1995, am fost mai mult decât colegi de Radio - ne-am petrecut aproape tot timpul împreună, zi de zi, în aceeași încăpere.

Rândurile de față se alcătuiesc într-o evocare extrem de personală, în care orice accent privind persoana publică și opera celui care a fost Mihai Dimitrie Sturdza a fost exclus din plecare. Țin să subliniez acest lucru, deoarece atunci când doamna Delia Bălăican mi-a solicitat o evocare pentru „Revista Bibliotecii Academiei Române”, am fost invitată să scriu despre Mihai Dimitrie Sturdza din perspectiva celui care s-a aflat în nemijlocita sa apropiere la Radio Europa Liberă.

Domnul Sturdza era un bărbat înalt, prezentabil, întotdeauna bine îmbrăcat. Se mișca cu o distincție înnăscută, vorbea puțin și cu un zâmbet în ochi. Nu l-am auzit niciodată ridicând glasul. Era de o discreție pe care aș putea-o califica drept "model", pe care i-am apreciat-o și pe care domnul Sturdza o aprecia la rândul său la cei din jur. La un moment dat, când erau alegeri în Franța, mi-a spus, așa, deodată: *Dacă nu câștigă Mitterand, câștig eu. Dacă nu, trebuie să mai stau 2-3 ani aici.* Nu am înțeles de ce, care era raționamentul, care erau motivele, dar nu l-am întrebat nimic. Dacă nu a venit cu explicația, însemna că atât putea să-mi spună. Până la urmă, a câștigat Mitterand ... Și eu! Pentru că am continuat să fiu colegă cu domnul Sturdza! Erau lucruri confidențiale și este pentru prima oară când amintesc de discuțiile noastre particulare.

Aș dori să menționez în mod special și extraordinara sa modestie, faptul că niciodată nu vorbea de obârșia sa princiară. Se comporta în relațiile cu ceilalți ca un om absolut normal, fără suficiență sau aroganță nobiliară, deși sunt convinsă că era mândru de descendența sa, cum mândru era și de urmași, de cei doi băieți și de nepotul său. Când Alessandro Cifarelli, întâlnindu-l pe culoar, îi striga de departe: *Ce faci, Prințe?*, domnul Sturdza îl brufțuia amical: *Lasă, domne, asta cu prințe!*

Părea să se simtă mult mai bine să fie abordat prietenește, ca în relațiile cu Vlad Georgescu, care i se adresa pur și simplu cu *Mihalache*... De Vlad a rămas atașat până la urmă. L-a vizitat la spital chiar cu câteva

zile înainte de sfârșitul atât de tragic al acestuia și mi-a povestit zguduit cum l-a găsit și cum a încercat să-i dea un pic de speranță, acolo unde medicii nu mai lăsau niciuna, gândindu-se că unde nu mai e nicio speranță, nu mai există nici putere de a lupta cu răul.

Rămas orfan de tată când avea vreo trei-patru ani, domnul Sturdza fusese crescut de mama sa, pe care am avut bucuria s-o cunosc după 90, când am venit în țară și am vizitat-o în apartamentul de pe lângă Parcul Tineretului, și de cele două bunici, care i-au transmis o anume delicatețe, sensibilitate, pe care nu știu în ce măsură o au sau cât de evidentă este în cazul bărbaților crescuți și sub aripa ocrotitoare a tatălui. Iubea nespuse florile și se bucura că în biroul nostru erau plante, ba chiar adusesese și dânsul vreo două de la Paris.

Când auzea ceva care nu-i plăcea, de multe ori nu spunea nimic, însă se înroșea la față. Iar când era felicitat sau i se făcea câte un compliment se înroșea până în vârful urechilor, ca o fecioară stânjenită, care nu știa ce să spună și atunci se bâlbâia ușor, tăgăduind: *Ei, nici chiar așa!*

Vorbeam adesea despre copilăria și tinerețea noastră, petrecute într-o țară comunistă, fapt ce ne marcase mai mult decât credeam sau am fi vrut. În interviuri, domnul Sturdza a vorbit despre anii de detenție, când adolescent încă, la terminarea liceului, a fost închis pentru că refuzase să denunțe un presupus complot anti-statal - fictiv de altfel. Nu știu dacă a menționat însă un lucru despre care mie mi-a vorbit de mai multe ori: despre foamea înfiorătoare, de neimaginat, de care au suferit deținuții politici în temnițele comuniste și despre cât de impresionat a fost și cât de recunoscător le rămăsese acelor deținuți politici mai în vârstă, care-și rupeau câte o bucată din biata lor felie lor de pâine neagră, făcută din țărățe, și o dădeau celor mai tineri spre a-i ajuta să supraviețuiască. Abundența în care trăia Occidentul îi părea aproape indecentă când o compara cu sărăcia în care trăisem noi și se trăia încă în țară în anii de dinaintea căderii lui Ceaușescu. Adesea, aproape de ora plecării, când începeam să vorbim despre masa de seară, își amintea de prânzurile din țară, de la moșie, din copilăria sa: de macaroanele cu brânză sau de cartofii la cuptor, feluri de mâncare aproape nelipsite de pe masă. Și îndeosebi de

faptul că se mânca o singură dată pe săptămână carne, duminica, iar uneori, în mod excepțional, și în timpul săptămânii, dacă aveau oaspeți.

Aș aminti aici și de gesturile mai mult decât amabile, aș spune grațioase, pe care le făcea. În pauza de prânz, care era de vreo două ore, domnul Sturdza pleca de obicei la *Staatsbibliothek*, pentru a consulta diverse documente care-i trebuiau pentru cărțile la care lucra. Nu de puține ori, la întoarcere, trecând pe lângă *Käfer*, intra și se întorcea la Radio cu două prăjiturile frumos ambalate pentru pauza de cafea de la ora patru. Așa cum, de fiecare dată, când revenea din vacanță sau din Franța, avea pentru mine o mică atenție, de cele mai multe ori vestiții biscuiți normanzi sau din Bretania, ambalați în acele cutii de metal, minunat decorate.

Dacă domnul Sturdza era încântat de Radio ca instituție, nu era prea fericit să fie departe de Paris, unde pleca ori de câte ori avea ceva mai mult timp liber. Odată chiar mi-a spus: *Münchenul pe lângă Paris e ca un sat pe lângă o metropolă*. Soția sa, Isabelle, venea din când în când și, cum ne căsătorisem în aceeași zi, mi-amintesc de o toamnă însorită când am sărbătorit împreună cu familia Sturdza 20 de ani de la nuntă la noi acasă.

Am rămas în relații apropiate și după închiderea radioului la München. Ne-am văzut atunci când mai apărea prin capitala Bavariei, pentru a merge la bibliotecă sau să rezolve anumite treburi administrative, sau când ne duceam noi la Paris. Ne-am revăzut, bineînțeles, de fiecare dată când ajungeam în țară la târgurile de carte. Stăteam la taclale la o cafea, uneori la târg, alteori la o cafenea, de cele mai multe ori vis-à-vis de Biserica Rusească, nu știu de ce, dar acolo se stabilise locul nostru de întâlnire.

Ne vedeam, normal, și la lansări. Mi-amintesc, între altele, de lansarea cărții lui Șerban Orăscu, *Post-ceaușismul: o tranziție fără sfârșit*, la Editura Vremea, cu care ocazie domnul Sturdza m-a prezentat doamnei Silvia Colfescu, care avea să-mi publice ulterior un roman epistolar și două volume despre Dan Er. Grigorescu-Negropontes, la a căror lansare a ținut să fie prezent. Sau de vizita mea la standul Editurii Simetria, unde apăruse *FAMILIILE BOIEREȘTI DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ, volumul I*, carte al cărei coordonator și co-autor era și care fusese distinsă de Asociația Editorilor din România cu premiul „Cea mai frumoasă carte a anului”, lucru care-l făcuse foarte fericit.

În încheiere aș vrea să amintesc însă de un alt gest al său, care spune mai mult decât toate vorbele patriotice rostite de unii și alții în diverse ocazii: Mihai Dimitrie Sturdza, integrat perfect în Franța, cu familie în Franța, a cerut în mod expres ca trupul să-i fie adus în țară și să fie înmormântat la Iași. Gestul său aș spune că transmite un mesaj clar pentru posteritate într-o epocă atât de cețoasă, de nesigură, de bizară...

Fig. 2, Mihai Dimitrie Sturdza, *Enciclopedia istorică, genealogică și biografică*, coperta, vol.I, București, Editura Simetria, 2004, „Cea mai frumoasă carte a anului”.

Fig. 3, Mihai Dimitrie Sturdza, Crisula Ștefănescu, În vizită la familia Sturdza, Paris, 1999, *Arhiva personală Andi și Crisula Ștefănescu*

Fig. 4, Crisula Ștefănescu, Mihai Dimitrie Sturdza, București, Târgul de carte, mai 2011, *Arhiva personală Andi și Crisula Ștefănescu*

Fig. 5, În vizită la familia Sturdza. Mihai Sturdza, Isabelle Sturdza, Dimitri Sturdza, Andi Ștefănescu, Paris, 1999, *Arhiva personală Andi și Crisula Ștefănescu*

Fig. 6, Regina Ana, Crisula Ștefănescu, Mihai Dimitrie Sturdza,
În biroul de la Secția de cercetare a Radioului Europa Liberă, München, 1991,
Arhiva personală Andi și Crisula Ștefănescu

Fig. 7, Mihai Dimitrie Sturdza,
Principesa Sophia, Crisula Ștefănescu,
München, Radio Europa Liberă, 1991,
*Arhiva personală
Andi și Crisula Ștefănescu*

Fig. 8, Principesa Sophia, Mihai
Sturdza, Crisula Ștefănescu,
Principesa Margareta,
München, Radio Europa Liberă, 1991,
*Arhiva personală
Andi și Crisula Ștefănescu*